

EPHEMERIS NAPOCENSIS

XXXII
2022

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

EPHEMERIS NAPOCENSIS

XXXII

2022

ROMANIAN ACADEMY
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND HISTORY OF ART CLUJ-NAPOCA

EDITORIAL BOARD

Editor: Coriolan Horațiu Opreanu

Members: Sorin Cociș, Vlad-Andrei Lăzărescu, Ioan Stanciu, Aurel Rustoiu, Andreea Drăgan

ADVISORY BOARD

Mihai Bărbulescu (Cluj-Napoca, Romania); Alexander Bursche (Warsaw, Poland); Falko Daim (Mainz, Germany); Andreas Lippert (Vienna, Austria); Bernd Päffgen (Munich, Germany); Marius Porumb (Cluj-Napoca, Romania); Alexander Rubel (Iași, Romania); Peter Scherrer (Graz, Austria).

Responsible of the volume: Aurel Rustoiu

În țară revista se poate procura prin poștă, pe bază de abonament la: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P. O. Box 5–42, București, România, RO–76117, Tel. 021–411.90.08, 021–410.32.00; fax. 021–410.39.83; RODIPET SA, Piața Presei Libere nr. 1, Sector 1, P. O. Box 33–57, Fax 021–222.64.07. Tel. 021–618.51.03, 021–222.41.26, București, România; ORION PRESS IMPEX 2000, P. O. Box 77–19, București 3 – România, Tel. 021–301.87.86, 021–335.02.96.

EPHEMERIS NAPOCENSIS

Any correspondence will be sent to the editor:
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTEI
Str. M. Kogălniceanu nr. 12–14, 400084 Cluj-Napoca, RO
e-mail: choprean@yahoo.com

All responsibility for the content, interpretations and opinions
expressed in the volume belongs exclusively to the authors.

DTP și tipar: MEGA PRINT
Coperta: Roxana Sfârlea

© 2022 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, București 76117
Telefon 021–410.38.46; 021–410.32.00/2107, 2119

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTEI

EPHEMERIS NAPOCENSIS

XXXII
2022

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

SUMAR – SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

STUDIES

- MARINA MUSTEAȚĂ, SZILÁRD SÁNDOR GÁL
The Case Study of the Graves Discovered in 1958 at Apulum-Dealul Furcilor Cemetery,
Individual and Collective Social Identities in Roman Graves..... 7
- ROMAN KOZLENKO
Barracks of the Roman Garrison in Olbia Pontica..... 53
- CORIOLAN HORAȚIU OPREANU, VLAD-ANDREI LĂZĂRESCU
Antler Comb Production in the Settlement at Suceagu-Rădaia (Cluj County). A
Contribution to the Study of the Cultural Contacts at the Beginnings of the Migration
Period..... 95
- KATHARINA ZANIER, ROK RATEJ
Connecting Public and Urban Archaeology: Enhancement of Urban Archaeological
Heritage Through Local Archeo Plans..... 135

ARCHAEOLOGICAL AND EPIGRAPHICAL NOTES

- AUREL RUSTOIU, ANDREEA DRĂGAN
Remembering the Ancestors. A Grave-Marker from the “Scythian” Cemetery at Sâncraia
(Alba County)..... 171
- NICA CIUBOTARU
Late Iron Age Brooches presumably Discovered in the Dacian Fortress from Tilișca
(Sibiu County)..... 193
- ȘTEFAN VASILACHE
Observations Regarding the Terracotta Pipes from the Orăștie Mountains..... 217
- AUREL RUSTOIU
Commentaria archaeologica et historica (V). 1. About the Legionary Fort at Sarmizegetusa
in AD 102–205 (Cassius Dio 68.9.7). 2. The Destiny of the “Dacian Gold”. About a
Koson Type Coin Reused in the 16th Century in a Christian (Renaissance) Context..... 235
- BEATRICE CIUȚĂ, MARIANA EGRI
New Archaeobotanical Data from *Villa Rustica* at Oarda-Bulza (Alba County).
The 2021 Campaign..... 253

GEORGETA EL SUSI, ANDREI GONCIAR <i>Villa Rustica</i> from Rapoltu Mare- <i>La Vie</i> (Hunedoara County). Preliminary Zooarcheological Data.....	267
BOGDAN LĂPUȘAN Keys and Locking Mechanisms Discovered in Graves from the Alburnus Maior and Apulum Cemeteries.....	291
SORIN COCIȘ, VLAD-ANDREI LĂZĂRESCU Figurative Lamps Depicting <i>Silenus</i> Discovered in Roman Dacia.....	329
ANDREEA DRĂGAN Can Bricks Tell Us the Year? Hobnail Prints on Tegular Material from the Mithraeum III at Apulum as Evidence of Footwear Fashion.....	345
CĂLIN COSMA Seventh-Eighth Centuries Finger-Rings Discovered in Transylvania.....	357

REVIEWS

A. Rustoiu/M. Egri (eds), <i>Community dynamics and identity constructs in the eastern Carpathian Basin during the Late Iron Age. The impact of human mobility</i> (Ethnic and Cultural Interferences in the 1 st Millennium BC to the 1 st Millennium AD XVII), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021, 224 p. ISBN 978-606-020-174-8 (Marius Ciută).....	373
Raimon Graells i Fabregat / Alessandro Pace / Miguel F. Pérez Blasco (eds.), <i>Warriors @ play. Proceedings of the International Congress held at the Museum of History and Archaeology of Elche</i> , 28 th May 2021, Alacant, Universitat d'Alacant, 2022, 243 p. ISBN 978-84-1302-179-9 (Mariana Egri).....	377
Juraj Kucharík (ed.), <i>Rimania a Slovensko – Romans and Slovakia. Exhibition catalogue. Authors: Igor Bazovský, Christián Elschek, Marek Gere, Katarína Harmadyová, Juraj Kucharík, Ludovít Mathédesz, Margaréta Musilová, Ján Rajtár, Jaroslava Schmidtová, Boris Stoklas, Vladimír Turčan, Vladimír Varsik. Slovenské národné múzeum – Historické múzeum. Bratislava 2021, 336 p. ISBN 978-80-8060-513-1 (Aurel Rustoiu).....</i>	383
Karl Strobel, <i>Împăratul Traian. O epocă a istoriei universale</i> (traducere de Eduard Nemeth), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, 651 p. + 37 fig., ISBN 978-606-020-558-6 (Coriolan Horațiu Opreanu).....	387

IN MEMORIAM

AUREL RUSTOIU Valentin Vasiliev (22 februarie 1934 – 1 septembrie 2021).....	393
Abbreviations that can not be found in Bericht der Römisch-Germanische Kommission	397
Guidelines for “Ephemeris Napocensis”.....	401
Reviste publicate la Editura Academiei Române.....	403

VALENTIN VASILIEV
(22 FEBRUARIE 1934 – 1 SEPTEMBRIE 2021)

De curând a trecut în neființă Valentin Vasiliev, cel care, pentru o perioadă îndelungată, a fost membru al Institutului de Istorie și Arheologie, iar apoi al Institutului de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca. A fost unul dintre cei mai cunoscuți arheologi și istorici ai generației sale. Prin dispariția sa, arheologia epocii fierului mai pierde un cercetător important¹.

S-a născut în România de după Marea Unire, la 22 februarie 1934 la Bolgrad, astăzi în Ucraina, unde a urmat primii ani de școală. După refugierea la vest de Prut din fața armatei sovietice, în anul 1944, și anexarea în perioada următoare a spațiului dintre Prut și Nistru de către URSS, a urmat studiile liceale la Buzău, apoi cele universitare la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității “Babeș-Bolyai” din Cluj (1958–1963), absolvind cu o diplomă de licență în istorie universală antică. Titlul de doctor a fost obținut la aceeași universitate în anul 1978 cu o teză referitoare la sciții agatârși din Transilvania.

Între 1963–1968 a fost preparator la catedra de Istorie Universală Veche a Facultății de Istorie-Filosofie a Universității “Babeș-Bolyai” din Cluj. În anul 1968 a devenit, prin concurs, cercetător la Institutul de Istorie și Arheologie al Academiei Române din Cluj. După înființarea în 1990 a Institutului de Arheologie și Istoria Artei al filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, desprins din fostul Institut de Istorie și Arheologie, a activat ca cercetător științific (CȘ III, apoi, din 1992, CȘ II) în noua structură de cercetare. În anul 1993 s-a transferat la Institutul Național de Thracologie din București (filiala Cluj-Napoca), unde și-a desfășurat activitatea

¹ A se vedea referințe la A. Rustoiu, în Dicționarul membrilor Institutului de Istorie din Cluj (1920–2020), eds. M. Mărginean et al., Cluj-Napoca 2020, 538–540, sv. Vasiliev Valentin; A. Rustoiu, în Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc, eds. V. Spinei/D. N. Rusu, vol 5, sv. Valentin Vasiliev.

până în anul 2003, îndeplinind și funcția de președinte al filialei Cluj-Napoca a institutului respectiv. Din anul 2003 a devenit profesor titular la Catedra de Istorie a Universității “1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, continuându-și această activitate ca profesor consultant și după anul 2004, când s-a pensionat. Din anul 1992 a fost conducător de doctorate la Institutul Național de Thracologie din București, iar apoi din anul 2000 la Universitatea “1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. Cariera sa universitară a cuprins, de asemenea, cursuri de preistorie și de istorie și arheologie a primei vârste a fierului susținute între anii 1997–2002 la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității “Babeș-Bolyai”, precum și la Universitatea din Cahul (Republica Moldova) în anul 2000.

Între anii 1963–1965 a fost membru al echipei de arheologi care a săpat la cetățile dacice din Munții Orăștiei, apoi a efectuat numeroase investigații arheologice în necropolele scitice din Transilvania (Blaj, Aiud, Batoș, Teiuș etc.), într-o serie de așezări fortificate din prima vârstă a fierului (Teleac, Șona, Ciceu-Corabia, Subcetate etc.), dar și la așezările dacice fortificate din Ucraina Transcarpatică în anii 1996–2003.

A contribuit la realizarea repertoriilor arheologice ale județelor Cluj (1992), Alba (1999), Covasna (1998), Arad (1999) și Harghita (2000). A publicat studii și articole de referință cu privire la prima epocă a fierului din Transilvania în reviste și volume naționale și internaționale.

A efectuat călătoriile de documentare prin schimb interacademic în Bulgaria și fosta URSS (Leningrad, Moscova, Kiev) în 1972–1973, obținând de asemenea burse DAAD la Berlin, Köln și Heidelberg în anii 1990–1991.

Domeniile de interes științific au acoperit în special istoria și arheologia primei vârste a fierului din Europa centrală și de est, cu referire specială la Transilvania. S-a preocupat cu precădere de arheologia civilizației scitice și de arheologia habitatelor din prima epocă a fierului. Numeroasele săpături, cărți și studii de specialitate stau mărturie în acest sens.

Cartea referitoare la “Sciții agatârși pe teritoriul României” (1980), care a constituit obiectul unei teze de doctorat deosebit de apreciate la vremea ei și utilă cercetătorilor și astăzi, la mai bine de patru decenii de la apariție, a fost recompensată cu Premiul “Vasile Pârvan” al Academiei Române.

În ceea ce mă privește, am avut ocazia să-l întâlnesc pe Valentin Vasiliev încă de pe vremea studenției mele când, deși nu susținea cursuri de specialitate la catedră, am avut prilejul să purtăm o serie de dialoguri, în fața bibliotecii de istorie veche din sediul actual al Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, pe teme privind arheologia sciților. Tot în vremea studenției am participat și la o campanie arheologică în importanta așezare de la Teleac unde investigațiile erau coordonate de savantul clujean. Mai târziu, ajungând colegi la Institutul Național de Thracologie, am efectuat împreună săpături arheologice în Ucraina Transcarpatică, rezultatele acestor investigații fiind publicate în colaborare într-o serie de rapoarte și într-o monografie arheologică. O să îmi rămână mereu în memorie acele zile pe care le-am petrecut împreună cu Valentin Vasiliev pe siturile arheologice dacice de pe malul drept al Tisei, alături de românii moroșeni din Ucraina Transcarpatică și de colegii de la Universitatea din Uzgorod, unii dintre ei trecuți la rândul lor în neființă. Acum, Valentin Vasiliev s-a dus să continue discuțiile cu aceștia pe tărâmul celor nemuritori.

SIT TIBI TERRA LEVIS!

Aurel Rustoiu

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ*Cărți de autor*

1. Sciții agatârși pe teritoriul României. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1980.
2. Civilizația dacică timpurie în aria intra-caraptică a României. Contribuții arheologice. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1991.
3. Fortifications de refuges et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie. București: Bibliotheca Thracologica XII, 1995.
4. Solotvino-Cetate (Ucrain Transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua epocă a fierului și din evul mediu timpuriu. Cluj-Napoca: Bibliotheca Thracologica XXXIII, 2002 (împreună cu A. Rustoiu, E. Balaguri, C. Cosma).
5. Istoria Transilvaniei. Cluj-Napoca, 2003 (coautor).
6. History of Transylvania. Cluj-Napoca: Editura Institutul Cultural Român, 2005 (coautor).

Studii și articole în periodice

1. Podoabe din metal prețios în morminte scitice din Transilvania. Acta Musei Napocensis, 7, 1970, p. 41–63.
2. Das skythische Gräberfeld von Blaj. Acta Musei Napocensis, 9, 1972, p. 65–106.
3. Despre cuțițașele curbe din Hallstatt-ul târziu. Acta Musei Napocensis, 10, 1973, p. 525–528.
4. Poziția cronologică și semnificația cultural-etnică a săgeților scitice din aria intracarpatică. Apulum, 12, 1974, p. 48–60.
5. Necropola scitică de la Ozd. Contribuții la cunoașterea problemei scitice în Transilvania. File de Istorie, 3, 1974, p. 89–138.
6. Die Skythischen Gruppe in Siebenburgen. Apulum, 1976, p. 23–44.
7. Necropola de la Băița și problema tracizării enclavei scitice din Transilvania. Marisia, 6, 1976, p. 49–88.
8. Pumnalele akinakes din Transilvania. Acta Musei Napocensis, 16, 1979, p. 11–38.
9. Așezarea fortificată din prima vârstă a fierului d ela Ciceu-Corabia. Acta Musei Napocensis, 17, 1980, p. 31–64 (împreună cu C. Gaiu).
10. Die Akinakes-Dolche in Siebenbürgen. Acta Archaeologica Carpathica, 21, 1981, p. 41–66.
11. Probleme ale cronologiei Hallsatt-ului în Transilvania. Acta Musei Napocensis, 20, 1983, p. 33–58.
12. Les recherches consacrée au première âge du fer en Transylvanie. Thraco-Dacica, 16, 1995, p. 93–98.
13. Date noi despre necropola de incienrație de la sfârșitul primei epoci a fierului descoperită al Uioara de Sus (jud. Alba). Thraco-Dacica, 20, 1999, p. 181–188.
14. Despre grupul cultural Igrîța. Acta Musei Porolissensis, 26, 2004, p. 133–140.
15. Bemerkungen zu den bitronkonische Gefässen die für Gáva-Kultur kennzeichnend sind. Ephemeris Napocensis, 16–17, 2006–2007, p. 7–16.

